

Legionáře a válečné veterány si v Husově sboru v Ostravě–Zábřehu připomínáme s obzvláštní úctou, protože se podíleli na založení zdejší náboženské obce i na stavbě tohoto Husova sboru. Letos bohužel nemůžeme jejich památku připomenout při bohoslužbách ani slavnostně položit kytice k pamětnímu místu s prstí z legionářských bojišť.

Zamysleme se tedy alespoň nad jejich odkazem s pomocí těchto dvou literárních a historických příkladů, jejichž náboženský a morální apel je pro nás povzbuzující.

Tomáš Garrigue Masaryk přicestoval v roce 1917, tedy během Velké války, do Ruska, a to právě v době, kdy tam propukala bolševická revoluce. Přijel tam, aby pomáhal formovat skupiny českých legionářů ze zajatců rakouské armády. Jak víme, tak právě čeští legionáři sehráli významnou roli nejen v závěrečných etapách války, ale také při budování základů vznikající Československé republiky. O jejich sílu, a hlavně o jejich ideový odkaz se mohl Masaryk opřít doma i v zahraničí, když zdůvodňoval potřebu založení nového státu. Také víme, že legionáři se spontánně přihlašovali k ideálům husitství, takže myšlenka české reformace se stala vůdčí státní ideou Československé republiky.

Masarykovy vzpomínky zachytil Karel Čapek ve slavných Hovorech s TGM. Toto je pasáž, v níž Masaryk vypráví o událostech roku 1917 v Petrohradě a v Moskvě.

1917

Do Ruska mě jednak volala naše Odbočka národní rady, byl naléhavý úkol sjednotit naši zahraniční akci v dohodových státech; jednak šlo o rekrutýrku a organizaci našich dobrovolců z ruských zajateckých táborů, nejvíc o to, abychom z nich mohli zřídit samostatný korpus, de facto už naši vlastní armádu, bojující proti Rakousku. V tom nám nejvíc překáželi ruští byrokrati – to víte, byrokrati nejsou jenom v úřadech, ale i v armádách. Dalo se čekat, že po pádu carství to půjde snáze a že nám hlavně pomůže nový ministr zahraničí, profesor Miljukov, se kterým jsem se dobře znal. Tož jsem se rozjel do Ruska. Ale tu máš, jen jsem dojel – Miljukov podal demisi, a brzo se začala občanská válka; a v tom úplném rozvratu se musela organizovat naše politická a vojenská akce. Byla to svízele.

Divné: kam jsem v Rusku přišel, všude se střílelo. V Petrohradě jsem bydlel proti telegrafnímu a telefonnímu úřadu, o ten se začal tuhý boj; kancelář naší Odbočky byla na Znamenské, což jsem tam docházel z bytu blízko Zimního paláce. Naši se o mne báli a přidělili mně „tělochránitele“; Šeba mi našel Hůzu, který jim do té doby vařil. Přivedli mně ho v zástěře a řekli, ten že bude chodit všude se mnou. Dlouho jsem si na něho nemohl zvyknout; do té doby jsem si všechno dělal sám, i boty jsem si čistil, a teď tu byl člověk, který to všechno chtěl mermomocí dělat. Musel jsem si zvykat.

Ale i s tělochránitelem bylo v Petrohradě nejisto; a co by mně vůbec pomohl, kdyby kulka o nás zavadila? Naši mě nutili, abych jel do Moskvy, tam že je klid, že tam Odbočka přijede za mnou. Dobrá, jel jsem – tou cestou mě provázal i pan Kódl, známý z našich legionářských románů; ale jen jsem dojel do Moskvy, tam se to začalo zas. Už na nádraží bylo slyšet střelbu.

Nechal jsem Hůzu na dráze, aby za mnou přivezl kufry izvoščikem, a šel jsem pěšky do hotelu National na hlavním náměstí, kde jsem měl objednaný pokoj. Přijdu k náměstí, narazím na kordón vojáků. „Kam jdete“, volal na mne oficír. Řekl jsem, že do hotelu National. „Nelze“, povídá on, „střílí se tam“. Na náměstí vidím, že se střílí ze dvou stran: na jedné straně náměstí měli bolševici obsazeno divadlo, protější stranu drželi Kerenského vojáci, a z obou stran se střílelo z ručnic a kulometů. Důstojník mi radil, abych šel do hotelu Metropol. Jdu – přede mnou jde člověk, dá se do běhu a vklouzne do velkých vrat, která mu pootevřeli. Byl to hotel Metropol. Tož já za ním, ale zatím mně zabouchli vrata před nosem. Tluču na ně a volám: „Co to děláte, otevřte!“ „Jste náš host?“ volal na mě portýr. „Jinak vás nemůžeme pustit, máme obsazeno.“ Nechtěl jsem lhát, což jsem na něj vykřikl: „Nedělejte hlouposti a pusťte mne!“ On se zarazil a pustil mě dovnitř.

Tato historka nám ukazuje Masaryka jako mimořádně zásadového člověka, který nedovede lhát, ani když si tím má zachránit život. Není divu – Masaryk jako filosof a vědec kladl na etiku veliký důraz, jak v bádání, tak v občanském i politickém životě. Byl uznávanou mravní autoritou, a poctivost a morální integritu, kterou požadoval po druhých, musel sám taky dosvědčovat. Zde vidíme, že nezaváhal ani v kritické chvíli.

Nemůžeme však popřít, že život přináší i různé zádrhele, v nichž je někdy nutno rozhodovat se paradoxně, zdánlivě v rozporu se zásadami i pravdou. Masaryk byl poslanec, politik. A v čase Velké války se odklonil od loajality vůči Rakousku-Uhersku, naší tehdejší domovině, a začal pracovat na rozvratu habsburského impéria a připravoval vznik nástupnického českého státu. Tím se stal fakticky vlastizrádcem a nepřitelem režimu, jehož pronásledovaly rakouské tajné služby a jehož by úřady a soudy nepochybně nechaly okamžitě popravit, kdyby ho byly dopadly.

Masaryk Čapkovi vypráví o situaci, když byl za války v Ženevě:

Revoluce a válka nejsou bez chytrostí, bez lži. Je naivní ve válce a revoluci vyzdvihovat jen hrdinství – Achilles nebyl možný bez Odyssea. Proto stav společnosti bez válek a revolucí bude mravně vyšší. Učinil jsem si pravidlo, lhát co nejméně; při vši opatrnosti se člověk chytne, protože zapomíná na detaily, které zfantazíroval, a prozrazuje se. Měl jsem v tom všem svou metodu; když jsem posílal ty naše posly, informoval jsem se proto tak pečlivě o jejich poměrech a schopnostech, abych jim dal instrukce pro postup, který jim nejlépe odpovídal, a aby se zbytečně chytrostmi nezapletli. Je to vůbec divná věc, že se lidé tak rádi obelhávají; vědí to o sobě, a přece si věří. Lež je druh násilí; proto lži jako ochranného prostředku musí být co nejméně: přesvědčil jsem se v praxi, že i v rebelii cesta rovná je nejkratší.

Opět vidíme, že Masaryk, i když ví, že někdy je třeba se uchýlit k taktické lži, činí tak jen velmi nerad a co nejméně. Pravdomluvnost a poctivost je mu pořád prvořadou zásadou.

Přemýšlíme o vojácích a válečných situacích. Je vůbec válka, násilí slučitelné s křesťanstvím? Můžeme ctít památku padlých bojovníků v kostele? Pomůže nám opět Tomáš Garrigue Masaryk. Vzpomíná, jak navštívil slavného ruského spisovatele Lva Nikolajeviče Tolstého v Jasně Poljaně. Tolstoj byl tehdy světově proslulý svým pacifismem, antimilitarismem. Dodnes je Tolstoj zmiňován mezi největšími světovými odpůrci násilí, jakými byl náš Chelčický nebo Ind Mahátma Gándhí. Masaryk byl ze setkání s Tolstým zklamán. Viděl v jeho postojích jen líbivou vnější pózu, která formálně něco předstírá, ale fakticky to důsledně nezastává, a hlavně nedomýšlí realizaci těchto zásad do celospolečenské praxe. Čapkovi Masaryk vypráví:

Nejvíce jsme se s Tolstým přeli o neodpírání zlému; nepochopoval, že neběží jen o odpírání násilné, nýbrž o boj proti zlému na celé čáře: neviděl rozdíl mezi defenzívou a ofenzívou; myslel si, že by například tatarští nájezdníci, kdyby jim Rusové neodporovali, po krátkém zabíjení od násilí ustali. Moje teze zněla: Když mě někdo napadne, aby mě zabil, budu se bránit, a nebude-li jiné pomoci, zabiju násilníka; když už jeden ze dvou má být zabit, ať je zabit ten, kdo má zlý úmysl.

Masaryk vychází ze srovnání s Tolstým jako pragmatik, realista. Ale právě tím jako člověk vnitřně cestivý, jemuž je možno věřit, protože je důsledný v sobě i vůči sobě. Čapkovi vypráví i toto:

Mne měli naši vojáci rádi a uznali mě za vrchního velitele. Ač myslím hlavně proto, že jsem jim někdy vyhuboval – na vojně patří k věci, aby lidé byli k sobě upřímní – a snad i proto, že jsem se nebál. Hoši si chodili v houfích ukazovat ten rozstřílený hotel Metropol, co jsem v něm bydlel, a povídali si o mně celé legendy; říkalo se, že se ničeho nebojím. Zatím jsem se kolikrát bál, ale nedal jsem to na sobě znát; zrovna kvůli nim jsem chodil po ulicích, když se střílelo. Neviděli ve mně tu profesorštinu. Byl jsem s nimi rád; pozoroval jsem mnoho společného mezi vojáky a dětmi. Vojáci, stejně jako děti, potřebují spravedlivosti, přímosti, otevřenosti; protože musejí poslouchat až na smrt, musí jim ten, koho poslouchají, opravdu a bez pokrytectví imponovat. I ty vojenské parády jsou spíše pro vojáky samotné než pro jejich velitele. Mám vojáky rád, i když nemám rád válku. No tož byla to velká práce v Rusku, ale pěkná; už jsme se domů nevraceli s holýma rukama, měli jsme něco skutečného a svého, svou armádu, první skutečný, třeba exteritoriální kus svého příštího státu.

Můžeme si z toho vzít morální ponaučení, že naivní a romantické ideály jsou sice pěkné a vzletné, ale státy, vojska, ale i církve se musí budovat i s chytrostí a diplomacií. Ježíš taky říkal: „Posílám vás jako ovce mezi vlky, buďte tedy obezřetní jako hadi a bezelstní jako holubice.“ (Matouš 10,16)

A druhý příklad: Lidé, bděte!

Julius Fučík byl komunistický novinář, člen Komunistické strany už od jejího založení v roce 1921. Byl to fanatický propagandista. Ze své cesty po Sovětském svazu ve 30. letech psal reportáže nadšeně chválící stalinský režim a zamlčující stalinský teror a uměle vyvolaný hladomor, jehož projevy tam musel všude kolem sebe vidět. Za Protektorátu byl za svou ilegální odbojovou činnost zatčen gestapem, tvrdě vyslýchán i mučen. Po roce věznění ho v roce 1943 nacisté popravili. Přesto se mu podařilo z vězení posílat motáky se zprávami. Z těch pak po válce jeho manželka Gusta Fučíková sestavila *Reportáž psanou na oprátce* a komunistický režim tuto brožuru silně propagandisticky zneužíval k cílenému budování kultu osobnosti hrdiny Julia Fučíka. Po roce 1989 vyšlo najevo, že texty z Reportáže psané na oprátce byly záměrně upravené, že Fučík zdaleka nebyl takový hrdina protinacistického odboje, jak o něm komunistický režim tvrdil, takže hvězda Fučíka jako hrdiny pohasla.

Nám pamětníkům ale jistě utkvěla v paměti poslední slova Fučíkovy reportáže: „Lidé, měl jsem vás rád. Bděte!“ A nám v církvi ihned dochází ona biblická souvislost. Měl snad Fučík na mysli slova Ježíšova? Ježíš se před vyvrcholením svého díla uchyluje do zahrady Getsemanské, aby se tam modlil. Bere si s sebou nejbližší učedníky. Přiznává se jim ze své úzkosti: „Má duše je smutná až k smrti. Zůstaňte zde a bděte.“ (Marek 14,34) Oni však usnuli, proto je přišel probudit a znovu jim říkal: „Šimone, ty spíš? Nedokázal jsi jedinou hodinu bdít? Bděte a modlete se, abyste neupadli do pokušení. Duch je odhodlán, ale tělo slabé.“ (Marek 14,37) A ještě jednou, do třetice, jim musel s výčitkou připomenout, že spí a odpočívají, zatímco Syn člověka je zrádně vydáván do rukou hříšníků.

O oné připravenosti na rozhodující chvíli Ježíš učedníkům vyprávěl už předtím: „Mějte se na pozoru, bděte, neboť nevíte, kdy ten čas přijde. Jako člověk, který je na cestách: než opustil svůj dům, dal každému služebníku odpovědnost za jeho práci a vrátnému nařídil, aby bděl. Bděte tedy, neboť nevíte, kdy pán domu přijde, zda večer, či o půlnoci, nebo za kuropění, nebo ráno; aby vás nenalezl spící, až znenačání přijde. Co vám říkám, říkám všem: Bděte!“ (Marek 13,33-37)

Je zřejmé, že je to myšleno metaforicky. Jde o to, že člověk se rád nechá ukolébat, otupí pozornost, poshová si, přestane důsledně zachovávat to, co mu bylo určeno, poleví v povinnostech i svých vlastních zásadách a odhodláních.

Proč ale tato biblická konotace vytanula na mysli právě Fučíkovi? A právě v takové pro něj osudné chvíli?

Na stránkách Ústavu pro studium totalitních režimů si můžeme přečíst původní znění Fučíkových textů z motáků a porovnat je s pozdějším oficiálním vydáním Reportáže psané na oprátce.

PŮVODNÍ TEXT

Počítali jsme vždycky se smrtí. Věděli jsme: dostaneme-li se do rukou Gestapa, znamená to konec. Podle toho jsme také jednali i zde. Ted' snad potřebuje vysvětlení, proč já sám po nějaké době jsem začal postupovat poněkud jinak.

Sedm neděl jsem nevypovídal. Byl jsem si vědom, že žádné slovo mne nemůže zachránit, ale zato může ohrozit soudruhy venku. V mlčení byla moje aktivita.

Ale Klecan mluvil. Bylo tu již několik lidí ze řad inteligence. A přišlo stanné právo. Hromadné zatýkání a popravy bez dlouhých výslechů. Na Gestapu se kombinovalo: Když Vančura, proč ne také jiní? Proč ne S. K. Neumann? Proč ne Halas? Proč ne Olbracht? Ti tři byli mi přímo označováni jako autoři článků v Rudém právu. Jejich zatčení bylo na vážkách. A zatčení, to znamenalo jistou smrt. Na programu byli i jiní: Nezval, Seifert, oba Vydrové, Dostal a z důvodů mně už docela neznámých dokonce i Frejka a takový mnohoživelník jako Bor. Kdybych byl naráz vylil své ledví před Gestapem, nebyl bych jim většinou mohl ublížit. Ale o to ted' nešlo. Šlo o něco jiného: mohl jsem je zachránit svým mlčením? Bylo mé mlčení ještě aktivním? Nebylo už pasivním?

Na tuhle otázku jsem si musil dát odpověď. A dal jsem si ji. Nejsem nepozorný k tomu, co se kolem mne děje a s kým mám co dělat. Sedm neděl na Gestapu naučilo mne mnohému. Poznal jsem ty všemocné lidi tady, jejich metody, jejich úroveň. Pochopil jsem, že mám i tady příležitost k boji; docela jinými prostředky než venku, ale se stejným smyslem a stejným zaměřením. Mlčet dál znamenalo nevyužít této příležitosti. Ted' už bylo třeba něčeho víc, abych si mohl říci, že jsem na každém místě a v každé situaci plnil svou povinnost. Bylo třeba začít hrát vysokou hru. Ne o sebe – to bys musil

hned prohrát – , ale o jiné. Očekávali ode mne senzaci. Dal jsem jim ji tedy. Slibovali si mnoho od mého mluvení. „Mluvil“ jsem tedy. Jak, najdete v mém protokolu.

Výsledky byly dokonce lepší, než jsem předpokládal. Obrátil jsem jejich pozornost docela jiným směrem. Zapomněli na Neumanny, Halase, Olbrachty. Dali pokoj české inteligenci. Docílil jsem do-
datečně i propuštění zatčené Boženy Půlpánové a Jindřicha Elbla, jejichž svědectví se dovolávám. A víc. Získal jsem důvěru a pokračoval jsem. Několik měsíců se honili za vidinou, která – jako každá vidina – byla větší a svůdnější než skutečnost. A skutečnost venku mohla zatím pracovat a růst k velikosti, která předčí všechny vidiny. Mohl jsem pak i přímo zasahovat do případů, které se sem dostaly, a tyto zásahy „nezůstaly bez následků“. Byla to jediná práce, kterou jsem jako „hausar-
beiter“ v Petschkově paláci poctivě konal.

Že jsem tím oddálil svou smrt, že jsem tím získal čas, který by mě snad mohl pomoci, byla odměna, s níž jsem nepočítal.

Rok psal jsem s nimi divadelní hru, v níž jsem si vyhradil hlavní úlohu. Bylo to někdy zábavné, někdy vyčerpávající, vždycky dramatické. Každá hra však má svůj konec. Vyvrcholení, krize, rozuzlení. Opona padá. Potlesk. Diváci, jděte spat!

Hle, i má hra se chýlí ke konci. Ten už jsem nenapsal. Ten už neznám. To už není hra. To je život. A v životě není diváků.

Opona se zvedá.

Lidé, měl jsem vás rád. Bděte!

9. 6. 43 Julius Fučík

FUČÍK (1995): s. 90n.

UPRAVENÝ TEXT

Počítali jsme vždycky se smrtí. Věděli jsme: dostaneme-li se do rukou gestapa, znamená to konec. Podle toho jsme také jednali i zde.

I má hra se chýlí ke konci. Ten už jsem nenapsal. Ten už neznám. To už není hra. To je život.

A v životě není diváků.

Opona se zvedá.

Lidé, měl jsem vás rád. Bděte!

9. 6. 43. Julius Fučík

FUČÍK (1953): s. 148n

Historici na webových stránkách text komentují. Vypadá to, že Fučík zřejmě v mezní situaci „rozehrál nějakou vysokou hru“. Možná chtěl vodit gestapo za nos, možná v zoufalství podlehl a začal mluvit. V každém případě oficiální komunistická propaganda nechtěla, aby vznikla o Fučíkovi nejmenší pochybnost, a proto příslušnou pasáž vyškrtla. Přirovnání k divadlu je zvláštní. Nejdřív opona padá, hra se končí, diváci jdou logicky spat. Ale pak se situace obrací. Fučík tuší svůj konec a uvědomuje si, že jeho příběh se možná stane legendou, historickým příkladem. A proto varovně říká: Opona se zvedá. Začíná nový příběh. Už nejste diváci, ale aktéři. Proto bděte, nechod'te spat!
(<https://www.ustrcr.cz/uvod/antologie-ideologicky-ch-textu/julius-fucik-1903-1943-a-jeho-reportaz-psana-na-opratce/julius-fucik-a-jeho-reportaz-psana-na-opratce-ukazka-textu-1/>)

At' už byl Fučík jakýkoli, varování před ostražitostí je, zdá se, obecné. Podobně zřejmě uvažovali tvůrci pomníku padlým obětem války, který byl vztyčen u místní školy v Zábřehu nad Odrou (Ostrava–Zábřeh) v roce 1946. Nebylo náhodou, že právě tam. Na tomto místě probíhaly v posledních dnech druhé světové války prudké boje, padlo zde hodně sovětských i německých vojáků a v okolních domech také místních civilistů.

Lidé, bděte! Výzva platí pro všechny časy. Zábřežský pomník chce říct, že totalitní režimy a tragické válečné situace nevyvolali jen zlí diktátoři, ale umožnili je svou pasivitou a lhostejností i ty miliony občanů, kteří mlčeli, kteří se nechali uchláchnout a ukolébat propagandou, zapomněli na své zásady a ideály a polevíli a poshověli si a omlouvali své zrady a lži.

Toto morální, občanské, politické – ale vlastně i náboženské memento si tedy dnes odnášíme ze zamyšlení nad Dnem válečných veteránů.

LIDÉ
V
BDĚTE!